

Tonga

LAO KI HONO PULE'I 'O E 'ATAKAI

VAHE 21.03

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HONO PULE'I 'O E 'ATAKAI

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA I - TALATEU		5
1	Hingoa nounou.....	5
2	'Uhinga'i lea	5
3	'Oku ha'i 'e he Lao ni 'a e Kalauni	6
4	Ngaahi taumu'a 'o e Lao ni	6
KONGA II - FOKOTU'U 'O E POTUNGAUE		7
5	Fokotu'u 'o e Potungaue.....	7
6	Fakanofu 'o e Minisita.....	7
7	Fakanofu 'a e 'Ofisa Pule Ngaue mo e kau ngaue kehe	7
KONGA III – NGAahi FATONGIA MO E NGAahi MAFai 'O E POTUNGAUE		7
8	Ngaahi fatongia 'o e Potungaue.....	7
9	Ngaahi mafai 'o e Minisita	9
10	Ngaahi Mafai 'o e 'Ofisa Pule Ngaue.....	9
11	Kau 'Ofisa 'Atakai.....	9
12	Ngaahi mafai 'o e kau 'Ofisa 'Atakai	10
KONGA IV - MALU'I 'O E 'ATAKAI		11
13	Komiti	11
14	Muimui'i 'o e ngaahi uesia ki he 'ataakai	11
15	Fanongonongo Fakatokanga	11
16	Fanongonongo ke ta'ofi 'a e ngaue.....	12
16A	Tohi Fakatokanga 'o e Maumau Lao	12

17	Tangi	13
18	Ngaahi hia mo e ngaahi tautea	13

KONGA V - NGAahi ME'A KEHE **15**

19	Ngaahi Tu'utu'uni fakalukufua	15
----	-------------------------------------	----

TEPILE **17**

	NGAAHI KONIVESIO	17
--	------------------	----

LAO KI HONO PULE'I 'O E 'ATAKAI

KO E LAO KE FOKOTU'U 'A E POTUNGAUE 'O E 'ATAKAI MO E FELIULIUAKI 'A E 'EA KE FAKAPAPAU'I 'A HONO MALU'I MO HONO PULE'I LELEI 'O E 'ATAKAI MO FAKA'AI'AI HA FAKALAKALAKA 'E TU'ULOA¹

Kamata'anga [30 'o 'Aokosi 2010]

KONGA I - TALATEU

1 Hingoa nounou

'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki hono Pule'i 'o e 'Atakai 2010.

2 'Uhinga'i lea

'I he Lao ni, tukukehe 'o ka fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga —

“**Ofisa Pule Ngaue**” ‘oku ‘uhina ki he ‘ofisa pule ngaue ‘a e Pule‘anga ‘oku ne tokangaekina e ‘ataakai;²

“**feliuliuaki ‘a e ‘ea**” ‘oku ‘uhinga ki he liliu ‘a e ‘ea ‘a ia ko e tupunga fakahangatonu pe ta‘efakahangatonu mei he ngaue ‘a e tangata ‘a ia ‘oku ne liliu ‘a e fa‘unga ‘o e ‘atimosifia ‘o mamani pea ‘a ia ‘oku tanaki atu ki he Feliuliuaki fakaenatula ‘a e ‘ea ‘a ia ‘oku vakai‘i ‘i he ngaahi vaha‘a taimi ‘oku ala fakafehoanaki;

“**kautaha**” ‘oku kau ki ai ha fa‘ahinga pisinisi ‘osi laiseni pe pisinisi fakakomesiale;³

“**atakai**” ‘oku kau atu ki ai kotoa ‘a e ngaahi koloa fakaenatula mo e ngaahi koloa kehe, ako ki he fekau‘aki ‘a e ‘akau mo e fanga monumanu mo honau ‘atakai, kakai mo e ‘ulungaanga tu‘u fonua ‘a e Fonua, pea mo e ngaahi va fakasosiale mo e faka‘ekonomika ‘i he vaha‘a ‘o e ngaahi tefito‘i me‘a ko ‘eni;

“**me‘a mo‘ui kuo liliu hono fa‘unga fakaenatula**” ‘oku ‘uhinga tatau ia mo hono faka‘uhinga‘i ‘i he Lao ki he Malu ‘o e Ngaahi Me‘a Mo‘ui;

“**Minisita**” ‘oku ‘uhinga ki he Minisita ‘oku ne tokangekina e ‘atakai;⁴

“**Potungaue**” ‘oku ‘uhinga ki he Potungaue ‘oku ne tokangaekina e ‘atakai;

“**ngaahi koloa fakaenatula**” ‘oku kau ki ai ‘a e fonua, kelekele, ngaahi maka koloa, vai, ‘ea mo e ngaahi ‘akau mo e fanga monumanu kotoa mo honau nofo‘anga, ‘o tatau ai pe pe ‘oku tu‘u fonua ‘i he Fonua pe ‘omai mei muli;

“**ngaahi feitu‘u**” kau ki ai ha fa‘unga, fale pe kongā ‘o ha fale, pe kelekele ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha ngaahi fale ‘i ai;

“**fakalalakaka tolonga**” ‘oku ‘uhinga ki hono faka‘ai‘ai ‘a e fakalalakaka ‘i ha vave pea ‘i ha founa te ne fakapapau‘i ‘oku tauhi ‘a e tu‘unga lelei ‘o e ‘atakai mo e tu‘unga ala ma‘u ‘a e ngaahi koloa pea, ‘i ha‘ane ala lava, fakalahi ke ma‘u ‘a e ngaahi fiema‘u ‘a e to‘utangata lolotonga ‘o ‘ikai ke uesia ‘a e ngaahi fiema‘u ‘a e to‘utangata ‘i he kaha‘u.

3 ‘Oku ha‘i ‘e he Lao ni ‘a e Kalauni

Kuo pau ke ha‘i ‘e he Lao ni ‘a e Kalauni.

4 Ngaahi taumu‘a ‘o e Lao ni

Ko e ngaahi taumu‘a ‘o e Lao ni ko hono —

- (a) fokotu‘utu‘u ‘a e ngafa ‘o e Pule‘anga ‘i he‘ene felave‘i mo hono pule‘i ‘o e ngaahi me‘a faka‘atakai kotoa pe, kau ki ai ‘a e ngaahi me‘a fekau‘aki mo e feliuliuaki ‘a e ‘ea, mo e ngaahi founa ngaue ki he fakahoko tu‘utu‘uni;
- (b) faka‘ai‘ai ‘a e kau fakataumu‘a lelei ‘a e kakai ki he ngaahi me‘a felave‘i mo hono pule‘i ‘o e ‘atakai, kau ki ai ‘a e feliuliuaki ‘a e ‘ea;
- (c) fakapapau‘i ‘oku fakahoko ‘i loto ‘i he Fonua ni ‘a honau ngaahi fatongia fakavaha‘apule‘anga felave‘i mo hono malu‘i ‘o e ‘atakai;
- (d) faka‘ai‘ai ‘a e fakakaukau ‘o e fakalalakaka tolonga felave‘i mo e ‘atakai mo e ngaahi koloa fakaenatula ‘o e Fonua;
- (e) fakafaingofua hano fakafuofua‘i ‘a e ngaahi uesia ki he ‘atakai ‘e ha fa‘ahinga ngaue ‘oku ngalingali te ne uesia, kimu‘a pea fakahoko ha ngaue kuo fokotu‘u atu;

- (f) faka'ai'ai 'a hono mahino'i, pule'i, tauhi ke tolonga mo malu'i 'a e ngaahi me'amo'ui kehekehe 'o e Fonua; mo
- (g) fakafaingofua'i 'a hono fakahoko 'a e ngaahi founa ke fakatupu 'a e matu'uaki 'e he Fonua mo hono 'ataakai 'a e feliuliuaki 'a e 'ea.

KONGA II - FOKOTU'U 'O E POTUNGAUE

5 Fokotu'u 'o e Potungaue

Kuo pau ko e Potungaue 'i he Lao ni, 'a e Potungaue 'o e 'Atakai mo e Feliuliuaki 'a e 'Ea 'a ia na'e fokotu'u kimu'a hono kamata ngaue'aki 'o e Lao ni.

6 Fakanofu 'o e Minisita

- (1) Kuo pau ke 'i ai 'a e Minisita ki he 'Atakai mo e Feliuliuaki 'a e 'Ea.
- (2) Kuo pau ke fatongia'aki 'e he Minisita 'a hono pule'i 'o e Lao ni.

7 Fakanofu 'a e 'Ofisa Pule Ngaue mo e kau ngaue kehe

- (1) Kuo pau ke fakanofu ha 'Ofisa Pule Ngaue 'o fakatatau ki he ngaahi founa fakahoko ngaue 'a e Pule'anga kuo fokotu'u.
- (2) 'E to e ngofua ke fakanofu ha kau 'ofisa pe kau ngaue kehe 'o e Potungaue 'a ia 'e fiema'u ke fakahoko'aki 'a e ngaahi mafai, ngaahi ngafa mo e ngaahi fatongia 'o e Potungaue 'o fakatatau ki he ngaahi founa ngaue 'a e Pule'anga kuo fokotu'u.

KONGA III – NGAHI FATONGIA MO E NGAHI MAFAI 'O E POTUNGAUE

8 Ngaahi fatongia 'o e Potungaue

- (1) 'I hono fakahoko 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, ko e fatongia 'o e Potungaue kuo pau ke kau ki ai 'a e–
 - (a) fetu'utaki mo e ngaahi potungaue mo e ngaahi kautaha kehe 'a e Pule'anga felave'i mo e ngaahi me'a 'oku ne uesia 'a e 'ataakai mo e feliuliuaki 'a e 'ea;
 - (b) tokoni ki he ngaahi potungaue kehe 'a e Pule'anga felave'i mo hono fakakakato 'a honau ngaahi ngafa 'i he'ene felave'i mo hono malu'i 'o e 'ataakai, ngaahi me'a fekau'aki mo e feliuliuaki 'a e 'ea mo hono

- fakalalakaka 'a e ngaahi koloa fakaenatula 'a e Fonua 'i he ngaahi founa 'oku fenapasi mo e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni;
- (c) fale'i 'a e Pule'anga felave'i mo e ngaahi me'a ki hono pule'i 'o e 'ataakai, kau ai 'a e feliuliuaki 'a e 'ea mo hono malu'i mo tauhi ke tolonga 'a e ngaahi koloa fakaenatula pea mo faka'ai'ai ha fakalalakaka tolonga;
- (d) fokotu'utu'u fakataha 'a e ngaue 'e fakahoko 'e he Pule'anga ki he ngaahi me'a 'oku ne uesia 'a e 'ataakai pea mo e fakahoko 'o e ngaahi lao felave'i mo hono malu'i 'o e 'ataakai;
- (e) muimui'i 'a e ngaahi uesia ki he 'ataakai;
- (f) teuteu'i ha ngaahi palani mo ha ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he 'ataakai mo e feliuliuaki 'a e 'ea;
- (g) fakafaingofua'i, fakahoko mo kau atu ki ha fekumi felave'i mo e 'ataakai;
- (h) faka'ai'ai ke 'ilolahia mo ako 'a e kakai felave'i mo e ngaahi me'a fekau'aki mo e 'ataakai, kau ki ai mo e feliuliuaki 'a e 'ea;
- (i) fakafaingofua'i 'a e kau atu 'a e ngaahi kautaha fakafo'ituitui, mo e ngaahi kautaha mataotao felave'i mo hono pule'i 'o e 'ataakai, 'i hono malu'i 'o e 'ataakai 'o e Fonua pea mo hono fakalahi 'a e 'ilo 'a e kakai ki he ngaahi me'a felave'i mo ia;
- (j) fakahoko 'a e ngaahi me'a kotoa 'oku fiema'u ki hono fakakakato 'a e ngaahi konivesio fakavaha'apule'anga mo fakafeitu'u 'a ia 'oku kau ki ai 'a e Fonua, 'o kau ki ai 'a ia 'oku lisi 'i he Tepile ki he Lao ni;
- (k) fakapapau'i 'oku vakai'i, fokotu'u pea fakahoko 'a e ngaahi lao 'a e Fonua 'oku felave'i mo hono pule'i mo malu'i 'o e 'ataakai mo e faka'aonga'i mo e fakasi'isi'i 'a e feliuliuaki 'a e 'ea; pea
- (l) fakahoko ha toe ngaue pe me'a kehe ke a'usia pe fakalalakaka 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.
- (2) 'O 'ikai ke fakangatangata 'a e fakalukufua 'o e kupu-si'i (1), kuo pau ko e ngaahi fatongia 'o e Potungaue 'o felave'i mo hono pule'i 'o e 'ataakai kuo pau ke kau ki ai 'a e ngaahi me'a felave'i mo e —
- (a) feliuliuaki 'a e 'ea;
- (b) uesia 'a e 'osouni;
- (c) fe'aveaki pe faka'auha 'o e ngaahi veve pe kemikale fakatu'utamaki;
- (d) tokangaekina 'a e malu mei he kakaa 'a e kelekele mo e la'ala'a;
- (e) tauhi ke ma'u e tu'unga totonu 'o e ngaahi ano pea mo hono pule'i mo malu'i 'a e ngaahi 'elia matatahi;
- (f) tauhi ke tolonga 'a e ngaahi fa'ahinga 'o e me'amo'ui kehekehe kuo faka'au ke mole;

- (g) tauhi ke ma'u 'a e tu'unga totonu 'o e ngaahi me'amo'ui kehekehe kau ki ai mo hono pule'i 'o e ngaahi me'a mo'ui kuo liliu hono fa'unga fakaenatula; mo e
- (h) ngaahi tafa'aki 'o e pule'i 'o e 'ataakai 'o e ngaahi potutahi fakavaha'apule'anga.

9 Ngaahi mafai 'o e Minisita

Kuo pau ke ma'u 'e he Minisita 'a e mafai ke fakahoko kotoa 'a e ngaahi me'a 'oku fiema'u pe 'aonga ke fakahoko fekau'aki mo e ngaahi fatongia 'a e Potungaue pea ke malava 'o a'usia mo fakalalakaka 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, kau ki ai mo e mafai ke —

- (a) tuku atu ha ngaahi fakangofua pe ha laiseni pe mafai kuo vahe'i ki he Minisita 'i he Lao ni pe ha ngaahi tu'utu'uni kuo fa'u 'i he Lao ni pe ko ha toe lao kehe felave'i mo hono pule'i pe malu'i 'o e 'ataakai;
- (b) tali ha lipooti 'oku fiema'u ke teuteu'i 'e he Potungaue ma'ae Pule'anga;
- (c) tali ha palani pe polokalama ki he 'ataakai 'oku fiema'u ke teuteu'i 'e he Potungaue ke fakahu atu ki he Pule'anga, pe ki ha toe kautaha pe sino kehe;mo
- (d) vahe'i ki he 'Ofisa Pule Ngaue pe ha 'ofisa 'o e Potungaue ha ngaahi mafai faka-Minisita 'oku tu'utu'uni 'i he Lao ni pe ngaahi tu'utu'uni kuo fa'u 'i he Lao ni, 'i ha fanongonongo tohi.

10 Ngaahi Mafai 'o e 'Ofisa Pule Ngaue

Kuo pau ke ma'u 'e he 'Ofisa Pule Ngaue 'a e mafai ke fakahoko kotoa 'a e ngaahi me'a 'oku fiema'u mo 'aonga ke fakahoko 'o felave'i mo hono pule'i lelei 'o e Potungaue pea mo hono fakahoko 'a e ngaahi kupu 'o e Lao ni, kau ki ai mo e mafai ke —

- (a) fokotu'utu'u ha fakatotolo pe muimui'i 'o ha ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) 'oku ne lolotonga pe 'e malava ke ne uesia 'a e 'ataakai;
- (b) teuteu'i ha ngaahi lipooti ki he Minisita pe Kapineti 'i hono tu'utu'uni, felave'i mo ha uesia ki he 'ataakai, pe ko hono fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'ataakai fakavaha'apule'anga 'a e Fonua; mo
- (c) fakangaue'i ha kau fale'i ki he taumu'a ke tokoni ki he Potungaue ki hono fakahoko 'a hono ngaahi fatongia.

11 Kau 'Ofisa 'Atakai

- (1) 'E ngofua ki he Minisita, ke fakanofu ha taha, pe 'oku ngaue 'i he Potungaue pe kehe ange ke ne hoko ko e 'Ofisa 'Atakai ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.

- (2) Kuo pau ko e 'Ofisa Pule Ngaue 'e hoko ko e 'Ofisa 'Atakai ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.
- (3) Ko e kau 'Ofisa 'Atakai kotoa kuo fakanofu 'i he kupu ni, 'o tatau ai pe pe koe kau 'ofisa 'o e Potungaue pe 'ikai, kuo pau ke nau ngaue 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e 'Ofisa Pule Ngaue.

12 Ngaahi mafai 'o e kau 'Ofisa 'Atakai

- (1) 'O tanaki atu ki he ngaahi mafai kuo foaki 'i he Lao ni pe to e lao kehe, kuo pau ke ma'u 'e he kau 'Ofisa 'Atakai 'a e mafai, 'i hano tuku atu ('o kapau 'e fiema'u) ha fakamo'oni 'o hono fakanofu 'i he Lao ni, ke ne hu atu ta'e'iai ha tohi ngofua 'i ha fa'ahinga taimi pe ki ha kekeke, 'api, saliothe misini, vakatahi, vakapuna pe ko ha me'a uta kehe ki he taumu'a ke —
 - (a) muimui'i 'a e uesia 'e ha ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) 'a e 'ataakai;
 - (b) fakatotolo'i pe na'e fakahoko ha hia, pe kuo maumau'i ha fatongia felave'i mo e malu'i pe pule'i 'o e 'ataakai;
 - (c) fakahoko 'a e Lao ko 'eni pe ko ha to e lao kehe felave'i mo hono malu'i pe pule'i 'o e 'ataakai; pe
 - (d) puke 'a e koloa kuo mahalo'i fakapotopoto 'oku ngaue'aki 'o felave'i mo hono uesia kovi 'o e 'ataakai, pe ko hono maumau'i 'o ha lao felave'i mo e malu'i 'o e 'ataakai.
- (2) 'I hono ngaue'aki 'a e ngaahi mafai kuo tu'utu'uni 'i he kupu-si'i (1), 'e ngofua ki ha 'Ofisa 'Atakai ke —
 - (a) fakahoko 'a e ngaahi fakatotolo mo e ngaahi sivi ko ia 'oku fiema'u ke muimui'i'aki 'a e uesia ki he 'ataakai 'e ha ngaue, me'a (matter), me'a (thing), pe ke fakapapau'i pe na'e fakahoko ha hia felave'i mo e 'ataakai;
 - (b) 'ave ha ngaahi sipinga ki he taumu'a ke 'analaiso mo sivi;
 - (c) fakahoko ha ngaahi faitaa pe ngaahi fua;
 - (d) fekau ha taha 'oku ne tui fakapotopoto 'oku felave'i mo hono fakatupu ha uesia ki he 'ataakai ke ne fakaha hono hingoa kakato mo e feitu'u angamaheni 'oku nofo 'i ai pea ka fiema'u fekau 'a e taha ko ia ke ne tuku mai ha ngaahi fakamatala 'a ia kuo pau ke hiki tohi;
 - (e) fekau ke 'omai ha tohi ngaue 'oku fekau'aki mo e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) 'a ia 'oku lolotonga fakatotolo'i, kau ki ai ha laiseni pe ngofua 'oku fiema'u 'i he lao 'o felave'i mo e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing); pea
 - (f) fekau ha taha ke 'omai ha tokoni 'oku 'aonga ki he ngaue fakatotolo pe muimui'i.

- (3) Kuo pau 'e 'ikai ala mo'ua ha 'Ofisa 'Atakai ki ha mole pe maumau, 'o felave'i mo hono ngaue'aki fakapotopoto 'o ha mafai 'i he Lao ni, pe ha laokehe.

KONGA IV - MALU'I 'O E 'ATAKAI

13 Komiti

'E ngofua ki he Minisita 'i he loto ki ai 'a e Kapineta, ki he taumu'a ko hono fakakakato 'o e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, ke fokotu'u 'a e Komiti ki he 'Atakai mo e Feliuliuaki 'a e 'Ea, pea 'e ngofua ke ne fakanofu hano kau memipa, fakapapau'i hono ngaahi fatongia pea ke vahe 'a e kau memipa ko ia 'o fakatatau ki he tu'utu'uni ngaue 'a e Pule'anga.

14 Muimui'i 'o e ngaahi uesia ki he 'ataakai

'E ngofua ki he Potungaue ke fakahoko 'a hono muimui'i 'a e ngaahi uesia 'o e 'ataakai 'i loto 'i he Fonua ni—

- (a) 'o hange ko ia 'e tu'utu'uni 'e he Kapineta;
- (b) 'o hange ko ia 'e tu'utu'uni 'e he Minisita, pe 'e fakatatau ki ha palani pe polokalama kuo tali;
- (c) 'i ha kole mei ha potungaue pe kautaha 'a e Pule'anga; pe
- (d) fakatatau ki ha toe fiema'u kehe 'o ha ngaahi konivesio fakavaha'apule'anga mo fakafeitu'u 'a ia 'oku kau ki ai 'a e Fonua, 'o kau ki ai 'a ia 'oku ha 'i he Tepile ki he Lao ni.

15 Fanongonongo Fakatokanga

- (1) Kapau 'oku mahamahalo fakapotopoto ha 'Ofisa 'Atakai 'oku 'i ai ha ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) te ne ala uesia 'a e 'ataakai, 'e ngofua ke ne 'oatu ha fanongonongo 'o fekau 'a e taha 'oku mahino 'oku ne pule'i pe 'oku 'i ai 'a 'ene fekau'aki pea mo e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) ke faipau ki he fiema'u 'oku fakaha mahino 'i he kupu-si'i (2).
- (2) 'E ngofua ki ha fanongonongo kuo tuku atu 'i he kupu-si'i (1) ke tu'utu'uni kotoa pe ha ni'ihii 'o e ngaahi me'a ni —
 - (a) ke ta'ofi fakataimi 'a e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) ko ia;
 - (b) tuku atu ha fakamatata felave'i mo e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) ke fiemalie 'a e 'Ofisa Pule Ngaue 'oku 'ikai ke uesia lahi 'a e 'ataakai;
 - (c) fakakaukau'i mo ngaue'aki ha ngaahi ngaue pe ngaahi founa ngaue kehe ke ta'ofi pe fakasi'isi'i 'a e uesia 'o e 'ataakai;

- (d) fakahoko ha ngaahi fakalelei pe liliu felave'i mo e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) ki he fiemalie 'a e 'Ofisa Pule Ngaue, ke ta'ofi pe fakasi'isi'i 'a e uesia ki he 'ataakai; mo
- (e) ha to e fiema'u kehe, 'o hange ko ia 'e tu'utu'uni 'e he 'Ofisa Pule Ngaue, ke fakapapau'i ko e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) 'oku 'ikai te ne uesia kovi 'a e 'ataakai.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo tufa atu ki ai ha fanongonongo 'i he kupu ni ke ne fakapapau'i 'oku ne faipau ki he ngaahi fiema'u 'oku ha 'i he fanongonongo 'i loto 'i he taimi kuo fokotu'u mai 'i ai, pea kuo pau ke fiemalie 'a e 'Ofisa Pule Ngaue, kimu'a pea 'osi 'a e taimi ko ia, ko e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) 'oku 'ikai te ne, pe to e ala uesia kovi 'a e 'ataakai.

16 Fanongonongo ke ta'ofi 'a e ngaue

- (1) 'E ngofua ke tuku atu ha Fanongonongo 'i he kupu ni, neongo 'oku te'eki ke tufa ha Fanongonongo Fakatokanga 'i he kupu 15.
- (2) Kapau 'oku pehe 'e he 'Ofisa Pule Ngaue 'oku lolotonga hoko, pe 'e malava ke hoko, ha ngaue 'a ia 'e kau ki hono uesia pe ala fakatu'utamaki ki he 'ataakai, 'e ngofua ki he 'Ofisa Pule Ngaue ke ne 'oatu ha fanongonongo 'i he kupu ni.
- (3) Kuo pau ko e Fanongonongo 'e tuku atu 'i he kupu ni ke —
- (a) fakahangatonu ki ha taha, kautaha, pe sino 'a ia 'oku 'i ai 'a e tui 'oku ne fakahoko 'a e ngaue pe 'oku ha mahino mai 'oku 'i ai 'a 'ene kaunga ki hono pule'i 'o ia;
- (b) fakaha mahino 'a e ngaue mo e natula 'a 'ene uesia ki he 'ataakai; pea
- (c) fekau ke ta'ofi, pe ke 'ikai fakahoko, 'a e ngaue ko ia kae 'oua kuo fiemalie 'a e 'Ofisa Pule Ngaue 'oku 'ikai ke toe 'i ai ha uesia pe fakatu'utamaki.
- (4) 'E ngofua ke tufa atu ha Fanongonongo 'i he kupu ni neongo kuo foaki ha fakangofua, laiseni pe tohi ngofua felave'i mo e ngaue.
- (5) Kuo pau 'e 'ikai ala mo'ua 'a e Minisita, 'Ofisa Pule Ngaue pea mo e Pule'anga fekau'aki mo ha mole pe maumau tupu mei, pe fekau'aki mo ha fa'ahinga founa, hono tuku atu 'o ha fanongonongo 'i he kupu ni.

16A Tohi Fakatokanga 'o e Maumau Lao⁵

- (1) 'I ha taimi pe 'e 'ilo'i ai 'e ha 'Ofisa 'Atakai pe taha kehe kuo fakamafai'i 'e he Ngaahi Tu'utu'uni 'oku fa'u 'e he Lao ni ha fakahoko ha hia 'o maumau'i ai 'a e Ngaahi Tu'utu'uni 'oku fa'u 'i he Lao ni 'oku ma'u 'e he 'ofisa ko ia 'a e mafai ke 'oatu ki he taha 'oku ne fakahoko 'a e hia ha Tohi Fakatokanga 'o e Maumau Lao 'i he kupu ni.

- (2) 'E ngofua ki he Ngaahi Tu'utu'uni 'oku fa'u 'i he Lao ni ke fakamahinopau 'a e ngaahi hia 'a ia 'e ngaue'aki 'a e Ngaahi Tohi Fakatokanga 'o e Maumau Lao ke 'oatu 'i he kupu ni, pea 'e ngofua ki he Ngaahi Tu'utu'uni pehe ke —
- (a) 'oatu ki he ngaahi tautea pa'anga ke ngaue'aki 'i he NgaahiTohi Fakatokanga 'o e Maumau Lao ; mo
- (b) tu'utu'uni 'a e foomu ki he ngaahi fanongonongo pehe, 'a ia kuo pau ke muimui ki he fanongonongo 'i he Tepile 2 ki he lelei taha 'e ala lava.
- (3) 'E ngofua ki ha taha kuo 'oatu ki ai ha fanongonongo 'i he kupu si'i (1) pe fakatatau ki he kupu si'i (2) ke fili ke ne fakahoko 'a e taha 'o e ngaahi me'a ni —
- (a) ke totongi 'a e tautea pa'anga 'oku tuku atu 'i he fanongonongo ki he Fakamaau'anga Polisi; pe
- (b) ke fakakikihi'i 'a e fanongonongo pea ke fakahoko ha hopo 'i he me'a ko ia 'i he Fakamaau'anga Polisi.
- (4) Kapau ko e taha 'oku 'oatu ki ai 'a e fanongonongo 'i he kupu si'i (1) pe fakatatau ki he kupu si'i (2) 'oku ne faka'amu ke fakakikihi'i 'a e me'a ko ia pea fakahoko ha hopo 'i he Fakamaau'anga Polisi, 'e 'oatu leva ha ngaahi tohi fekau.
- (5) Kuo pau ki he 'ofisa 'oku 'oatu ha Tohi Fakatokanga 'o e Maumau Lao 'i he kupu si'i (1) pe fakatatau ki he kupu si'i (2) ke fakahoko ha fanongonongo tatau 'i loto 'i he houa 'e 48 mo e kalake 'o e Fakamaau'anga Polisi ki he vahenga.
- (6) Kuo pau ki he Kalake 'o e Fakamaau'anga Polisi 'i hono ma'u ha tatau 'o e fanongonongo ke —
- (a) kapau 'e ma'u 'a e tautea pa'anga mei he taha 'oku 'oatu ki ai 'a e fanongonongo, ma'u 'a e totongi, 'oatu ha tali totongi pea faile 'a e fanongonongo; pe
- (b) kapau 'e 'ikai ma'u 'a e totongi 'i loto 'i he 'aho 'e 21 mei he 'aho na'e 'oatu ai 'a e fanongonongo, 'oatu ha tohi fekau ki he taha 'oku fakahingoa 'i he fanongonongo fakataha mo ha tatau 'o e Tohi Fakatokanga 'o e Maumau Lao.
- (7) Kuo pau ke fakamaau'i pea tu'utu'uni 'e he Fakamaau Polisi.

17 Tangi

'E ngofua ki ha taha 'oku ta'efiemalie ki ha tu'utu'uni 'a e 'Ofisa Pule Ngaue pe ha 'Ofisa 'Atakai ke tangi ki he Minisita.

18 Ngaahi hia mo e ngaahi tautea

- (1) Ko ha taha 'oku ne —

- (a) fakafaingata'a'ia'i pe fakafe'atungia'i ha 'Ofisa 'Atakai, 'i hono fakahoko 'a hono fatongia 'i he Lao ni, pe 'i hono ngaue'aki 'a hono mafai 'i he Lao ni;
- (b) fakaloto'i pe faka'ai'ai ha taha kehe ke ne fakafaingata'a'ia'i pe fakafe'atungia'i ha 'Ofisa 'Atakai 'oku ne ngaue 'o fakatatau ki he Lao ni;
- (c) fakafotunga loi 'i he lea pe to'onga ko e 'Ofisa 'Atakai ia, pe 'oku ne fakafotunga kehe ko ha 'Ofisa 'Atakai;
- (d) 'ikai ke faipau ki he ngaahi fiema'u 'a e 'Ofisa 'Atakai 'i he kupu 12(2)(d), (e) pe (f); pe
- (e) 'oatu ha ngaahi fakamatala loi pe taki hala ki ha 'Ofisa 'Atakai 'i hono fiema'u 'i he kupu 12(2) ke tuku atu ha fakamatala,
- 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (2) Ko ha taha, 'a ia kuo tufa atu ki ai ha Fanongonongo kuo tuku atu 'o fakatatau ki he kupu 15 —
- (a) 'oku 'ikai ke ne fakahoko 'a e ngaahi fiema'u na'e fakaha 'i he Fanongonongo; pe
- (b) 'ikai ke ne fiemalie'i 'a e 'Ofisa Pule Ngaue ko e ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) 'oku 'ikai ke ne pe 'ikai to e hoko ia ko ha uesia lahi ki he 'ataakai 'i loto 'i he taimi kuo fokotu'u —
- 'oku ne fakahoko ha hia.
- (3) Ko ha taha kuo —
- (a) tufa atu ki ai ha Fanongonongo kuo tuku atu 'i he kupu 16, 'oku 'ikai ke ne faipau ki ha taha 'o e ngaahi tu'utu'uni 'i ai;
- (b) tufa ki ai ha Fanongonongo kuo tuku atu 'i he kupu 16, fakatupu pe fakangofua ha taha kehe ke ne maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i ai; pe
- (c) fakahoko 'i he 'ilopau 'a hono maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e Fanongonongo kuo 'oatu 'i he kupu 16, 'o tatau ai pe pe kuo tufa ha Fanongonongo ki he taha ko ia pe 'ikai,
- 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (4) Ko ha taha 'oku ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni kuo pau ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia:
- (a) kapau ko ha taha fakafo'ituitui, ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai to e lahi hake 'i he pa'anga 'e \$20,000 pe ngaue popula ki ha vaha'a taimi 'o 'ikai to e laka hake 'i he ta'u 'e 5, pe fakatou'osi; pe
- (b) kapau ko ha kautaha, ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai to e laka hake 'i he pa'anga 'e \$100,000.
- (5) 'E ngofua ki he fakamaau'anga, 'o tanaki atu ki ha tautea kuo hilifaki 'i he kupu ni, ke tu'utu'uni ki ha taha kuo halaia ki ha hia ke ne —

- (a) fakahoko ha fa'ahinga ngaue pe ke fakafoki 'a e 'ataakai ki he ofi taha 'e ala lava ki hono tu'unga totonu kimu'a hono fakahoko 'o e hia;
 - (b) totongi ki he Pule'anga ha pa'anga 'oku ne fakafofonga'i 'a e totongi ke fakafoki 'a e 'ataakai ki hono tu'unga totonu kimu'a hono fakahoko 'o e hia; pe
 - (c) totongi ha totongi huhu'i ki he Pule'anga, pe ki ha toe taha kehe na'e uesia 'e he hia, fekau'aki mo e maumau na'e hoko ki he 'ataakai.
- (6) Kapau 'e halaia ha kautaha ki ha hia 'i he Lao ni pe ko e Ngaahi Tu'utu'uni, ko ha 'ofisa, 'Ofisa Pule Ngaue, pe fakafofonga 'o e kautaha ko ia na'e fakangofua, loto ki ai pe kau atu ki ai, pe tupu mei ha'ane ta'etokanga ki ai pe 'ikai ke fakahoko ha me'a 'o hoko 'o kau ia ki hono fakahoko 'o e hia, 'oku ne kau ia ki ai pea 'e malava ke halaia ki he hia, pea 'e ala mo'ua ki he tautea tuo tu'utu'uni ki he hia ko ia.

KONGA V - NGAHI ME'A KEHE

19 Ngaahi Tu'utu'uni fakalukufua

- (1) 'E ngofua ki he Minisita, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne fa'u ha ngaahi Tu'utu'uni 'oku 'ikai ke fepaki pea mo e Lao ni, 'o tu'utu'uni ai 'a e ngaahi me'a kotoa 'a ia 'oku fiema'u pe ngofua ke tu'utu'uni, pe ko ia 'oku fiema'u pe 'aonga ke tu'utu'uni ki hono fakahoko pe ngaue'aki 'o e Lao ni pe fakahoko 'a hono ngaahi taumu'a, pea tautefito ki hono tu'utu'uni 'a e ngaahi me'a felave'i mo e —
 - (a) fakahoko 'o ha fatongia 'i he ngaahi konivesio fakavaha'apule'anga mo fakafeitu'u 'oku ha 'i he Tepile ki he Lao ni;
 - (b) pule'i pe tapui 'a e fefakatau'aki mo e ngaue faka-komesiale 'o fekau'aki mo e ngaahi me'amo'ui, kau ki ai mo e fa'ahinga 'o e me'amo'ui kaivao (wildlife) 'oku hahamolofia pe faka'au ke mole;
 - (c) pule'i mo tapui 'a e 'uli'i 'o e 'ea, vai, pe fonua, pea mo e hua'i pe lingi 'o e veve iiki, veve, pe ha me'a 'oku fakatu'utamaki, kona pe natula kinoha'a;
 - (d) ta'ofi mo pule'i 'a e 'auhia 'a e kelekele mo e totoka 'a e kele, mo hono fetuku 'o e makamaka, 'one'one, kelekele, maka lahe pe ngaahi koloa tatau mo ia;
 - (e) tu'utu'uni ki he ngaahi totongi ki he ngaahi tohi kole, ngaahi tohi ngofua pe ngaahi fakangofua 'i he lao felave'i mo hono pule'i 'o e 'ataakai, pe ko hono fakahoko 'o ha ngaahi ngaue fale'i, sivi pe ngaahi ngaue kehe 'e he Potungaue; mo e
 - (f) pule'i pe tapui 'a e hu mai pe lingi 'o e ngaahi koloa 'oku 'ikai ala lava ke to e faka'aonga'i.

- (2) 'E ngofua ki ha tu'utu'uni kuo fa'u 'i he Lao ni ke tu'utu'uni ki he ngaahi hia, pea 'e ngofua ke tu'utu'uni ki he ngaahi tautea —
- (a) kapau ko ha taha fakafo'ituitui, ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai to e lahi hake 'i he pa'anga 'e \$10,000 pe ngaue popula ki ha vaha'a taimi 'o 'ikai to e laka hake 'i he ta'u 'e 3, pe fakatou'osi; pe
- (b) kapau ko ha kautaha, ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai to e lahi hake 'i he pa'anga 'e \$50,000.

TEPILE*(Kupu 8(1)(j) mo e 14(d))***NGAAHI KONIVESIO**

1. Konivesio Fekau'aki mo e Fa'ahinga 'o e Me'amo'ui Kehekehe
(Felotoi ki ai 'i Rio de Janeiro 'i he 'aho 5 'o Sune 1992, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 19 'o Me 1998)
2. Konivesio Ngaue 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha Fekau'aki mo e Feliuliuaki 'a e 'Ea
(Felotoi ki ai 'i Niu 'Ioke 'i he 'aho 9 'o Me 1992, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 20 'o Siulai 1998)
3. Lao Fakavaha'apule'anga Montreal ki he Ngaahi Me'a 'oku ne Uesia 'a e 'Osouni Leia
(Felotoi ki ai 'i Montreal 'i he 'aho 16 'o Sepitema 1987, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 29 'o Siulai 1998)
4. Konivesio Vienna ki hono Malu'i 'o e 'Osouni Leia
(Felotoi ki ai 'i Vienna 'i he 'aho 22 'o Ma'asi 1985, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 29 'o Siulai 1998)
5. Konivesio 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ke Matu'uaki 'a e Kaka 'a e Kelekele
(Felotoi ki ai 'i Paris 'i he 'aho 17 'o Sune 1994, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 25 'o Sepitema 1998)
6. Konivesio ke Tapui 'a hono Hu Atu ki he Ngaahi 'Otu Motu Forum 'a e Ngaahi Veve 'oku Fakatu'utamaki mo Ivi 'Atomi pea mo Pule'i 'a hono Fe'aveaki Fakavaha'afonua mo Pule'i 'a e Ngaahi Veve Fakatu'utamaki 'i he Feitu'u Pasifiki Tonga
(Felotoi ki ai 'i Waigani, PNG 'i he 'aho 16 'o Sepitema 1995, Tali 'e he Fonua 'i he 'aho 22 'o Me 2002)
7. Lao Fakavaha'apule'anga Katahina Fekau'aki mo e Malu 'a e Me'a Mo'ui ki he Konivesio Fekau'aki mo e Me'a Mo'ui Kehekehe
(Felotoi ki ai 'i Montreal 'i he 'aho 29 'o Sanuali 2000, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 18 'o Sepitema 2003)
8. Konivesion Fekau'aki mo hono Malu'i 'a e Tukufakaholo Tu'ufonua mo Fakaenatula 'a Mamani
(Felotoi ki ai 'i Palesi 'i he 'aho 23 'o Novema 1972, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 30 'o 'Epeleli 2004)

9. Lao Fakavaha'apule'anga Kyoto ki he Konivesio Ngaue 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha Fekau'aki mo e Feliuliuaki 'a e 'Ea
(Felotoi ki ai 'i Kyoto 'i he 'aho 11 'o Tisema 1997, Loto ki ai 'a e Fonua 'i Sanuali 2008)
10. Konivesio Stockholm ki he Ngaahi Kemikale Kona 'oku Tolonga he 'Atakai.
(Felotoi ki ai 'i Stockholm 'i he 'aho 23 'o Me 2001, Tali 'e he Fonua 'i he 'aho 23 'o 'Okatopa 2009)
11. Konivesio Basel ki hono Pule'i 'o e Fe'aveaki Fakavaha'afonua 'o e Ngaahi Veve Fakatu'utamaki mo hono Faka'auha
(Felotoi ki ai 'i Basel 'i Ma'asi 1989, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 26 'o Ma'asi 2010)
12. Konivesio Rotterdam ki he Ngaahi Founa ke Fakahoko 'a e Fakangofua Kimu'a Fekau'aki mo e Ngaahi Kemikale Fakatu'utamaki mo e Faito'o Tamate Manu Maumau 'i he Fefakatau'aki Fakavaha'apule'anga
(Felotoi ki ai 'i Rotterdam 'i Sepitema 1998, Loto ki ai 'a e Fonua 'i he 'aho 31 'o Ma'asi 2010)

FAKAMATALA FAKALAHİ

¹ Lao 27 'o e 2010, kamata'anga 27 'Aokosi 2010.

Ngaahi Fakatonutonu	Kamata'anga
Lao 5 'o e 2012	30 Siulai 2012
Lao 6 'o e 2015	21 'Okatopa 2015

² Fakahu 'e he Lao 5 2012

³ Fakahu 'e he Lao 6 'o e 2015

⁴ Fetongi 'e he Lao 5 'o e 2012

⁵ Fakahu 'e he Lao 6 'o e 2015